

УДК [616.31-053+614.253.81]

Поліщук Т.В., Шешукова О.В., Труфанова В.П.

ВІКОВІ ПЕРІОДИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ТА ЇХ ВРАХУВАННЯ НА ПРИЙОМІ У ДИТЯЧОГО СТОМАТОЛОГА

ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія», м. Полтава.

Розвиток психіки дитини - це складний процес дозрівання і розвитку психічних функцій і особистості, що відбувається під впливом ряду факторів - спадково-біологічних та спеціальних (виховання, навчання, впливу довкілля). Протягом життя дитини його психіка знаходиться в процесі безперервного розвитку, який протікає не завжди рівномірно (стрибокподібно): періоди повільного, поступового дозрівання змінюються періодами бурхливого розвитку. Кожен віковий період характеризується низкою анатомо-фізіологічних і психологічних особливостей дитини, появою нових соціальних потреб і певним характером взаємин його з навколишнім середовищем. Початок розвитку особистості починається на етапі раннього дитинства (від 1 до 3 років). Дана вікова категорія дітей ще неспроможна самостійно задовольняти свої життєві потреби, а значить, спілкування з дорослим є необхідною умовою забезпечення її життя. Дітей даного віку під час прийому варто зацікавлювати різними видами маніпулятивної діяльності та предметними діями. Суттєву роль в розвитку психіки відіграє оволодіння дитиною прямоходінням, що робить її спілкування з оточуючим світом більш самостійним, розширює коло речей, що стають об'єктами пізнання, розвиває спроможність орієнтуватись у просторі та маніпулювати самими різноманітними предметами. Спілкування із дитиною у стоматологічному кабінеті повинно будуватися на основі гри, привертуючи увагу іграшками, короткометражними мультфільмами, навіть яскравим одягом. Психологічні особливості розвитку особистості дитини дошкільного віку (від 3 – 6 років) характеризується виникненням нової соціальної ситуації розвитку дитини. У неї вже появляється коло елементарних обов'язків, змінюються взаємини з дорослими, набуваючи нових форм, при яких спільні дії поступово заміщуються самостійним виконанням вказівок. Вперше стає можливим розпочати систематичне навчання алгоритму поведінки дитини в стоматологічному кабінеті, тому що пояснення дій лікаря починає сприйматись усвідомлено. Цей період є сприятливим для формування у маленьких пацієнтів звички дбайливо і уважно ставитися до свого здоров'я, стоматологічної культури. Особливості соціальної ситуації розвитку дошкільнят виражаються в характерних для них видах діяльності, передусім у сюжетно-рольовій грі, яка створює сприятливі умови для проведення прийому. У віці 7 - 11 років дитина починає розуміти, що вона є індивідуальністю, яка має свої права та обов'язки. Самосвідомість дитини інтенсивно розвивається, наповнюючись новими ціннісними орієнтаціями за рахунок соціального впливу на неї. Прагнення самоствердитись стимулює дитину до поведінки, яку схвалюватимуть дорослі. Визнання серед близьких, однолітків та вчителів спонукає дитину до розвитку цілеспрямованості, навичок самоконтролю і самооцінки. Дитячому лікарю-стоматологу необхідно під час своєї роботи сформуванати орієнтацію на стоматологічну культуру, здоровий спосіб життя та важливості проведення своєчасного лікування. У ранньому підлітковому віці (від 10 до 14 років) центральними питаннями є питання незалежності й усвідомлення себе, зацікавленість до власного тіла та до однолітків, їхніх цінностей і моделей поведінки, зменшується інтерес до світу дорослих. Власні цінності протиставляються цінностям родини. Підліток у цьому віці занурений у себе, зростає кількість конфліктів з приводе школи, роботи вдома, вибору друзів. У підлітка з'являється прагнення бути в групі, з'являються «герої», підлітку стає притаманний егоцентризм. Лікар повинен бути готовий до проявів негативізму, тактовно до них відноситись.

Ключові слова: стоматолог, дитина, психічний розвиток, вікові періоди розвитку.

Дитяча стоматологія - особлива сфера стоматологічної практики. Адже тут необхідні не тільки практичні знання лікаря-стоматолога, але й особливий психологічний підхід до кожної дитини, задля того, щоб малеча не просто погодилася пройти лікування, а приходила до лікаря з радістю.

Розвиток психіки дитини - складний процес дозрівання і розвитку психічних функцій і особистості, що відбувається під впливом ряду факторів - спадково-біологічних та спеціальних (виховання, навчання, впливу довкілля). Протягом життя дитини її психіка знаходиться в процесі безперервного розвитку, який протікає не завжди рівномірно (стрибокподібно): періоди повільного, поступового дозрівання змінюються періодами бурхливого розвитку. Кожен віковий період характеризується низкою анатомо-

фізіологічних і психологічних особливостей дитини, появою нових соціальних потреб і певним характером взаємин його з навколишнім середовищем.

Метою дослідження стало визначення ключових особливостей, що притаманні кожному із вікових періодів розвитку дитини, які впливають на комунікативну тактику лікаря-стоматолога.

Для досягнення мети нами проаналізована спеціальна література з дитячої психології, виявлені особливості психічного розвитку дитини та сформовані принципи співпраці стоматолога з дітьми різного віку.

Початок розвитку особистості починається на етапі раннього дитинства (від 1 до 3 років). Дана вікова категорія дітей ще неспроможна самостійно задовольняти свої життєві потреби, а значить, спілкування з дорослим є необхідною умо-

вою забезпечення її життя. Суттєву роль в розвитку психіки відіграє оволодіння дитиною прямоходінням, що робить її спілкування з оточуючим світом більш самостійним, розширює коло речей, що стають об'єктами пізнання, розвиває спроможність орієнтуватись у просторі та маніпулювати самими різноманітними предметами. Дітей даного віку під час прийому варто зацікавлювати різними видами маніпулятивної діяльності та предметними діями [1, 2].

Маніпулятивна діяльність поступово замінюється предметними діями, пов'язаними з оволодінням виробленими людьми способами користування предметами. Функціональні властивості останніх (одні предмети, приміром, пірамідки, коробочки, конструктори тощо, вимагають твердо визначеного способу дій; для інших - їх можна назвати предметами-знаряддями (молоток, олівець, ложка та ін.) - спосіб використання жорстко фіксується їх соціальним призначенням) відкриваються дитині лише через навчаючий вплив дорослого [3,4].

Саме оволодіння предметною діяльністю найбільш суттєво впливає на психічний розвиток дитини в цьому віці.

На третьому році життя вже починають формуватись нові види діяльності, такі як гра, малювання, конструювання, ліплення та ін.

Однак не слід і переоцінювати здатність малюків контролювати свою поведінку, яка ще лише формується і залежить від того, наскільки послідовно підкріплюються дорослими потрібні і гальмуються небажані форми їх поведінки.

Лікарю-стоматологу важливо пам'ятати про кризу трирічного віку. Інтенсивний розвиток спільної діяльності дитини і дорослого у ранньому дитинстві одним із своїх наслідків має формування у дитини системи власного "Я" - центрального утворення, що появляється наприкінці цього етапу (Л.І. Божович). Малюк вчиться відділяти себе від дорослого, починає ставитись до себе як до самостійного "Я", тобто в нього появляються початкові форми самосвідомості [3,4,5].

Важливо підтримувати прагнення дитини хоча б у вузьких межах своїх можливостей діяти самостійно, без допомоги дорослих ("Я сам"). Цей період прийнято вважати критичним ("криза трьох років"), оскільки дорослі зіштовхуються з труднощами у взаємостосунках з дитиною, яка може стати вкрай впертою. Майже всі діти «кризового віку» на прийомі у стоматолога відчувають страх, тому педіатри рекомендують регулярно водити малюка до стоматолога вже з 1 року [3,6]. В цей віковий період розвитку дитині легко дається психологічна адаптація, тобто дитина приходиться просто показати зубки, покататися на стоматологічному кріслі, пограти з іграшками. Завдання таких прийомів – формування у дитини позитивних емоцій. І тоді в подальшому, коли знадобиться щось полікувати, малюк не боїтись лікаря, почуватиметься комфортно.

Психологічні особливості розвитку особисто-

сті дитини дошкільного віку (від 3 – 6 років) характеризується виникненням нової соціальної ситуації в розвитку дитини. У неї вже появляється коло елементарних обов'язків. Змінюються взаємини з дорослими, набуваючи нових форм, при яких спільні дії поступово заміщуються самостійним виконанням вказівок [1,3,4].

Вперше стає можливим розпочати досить систематичне навчання, а саме алгоритму поведінки дитини в стоматологічному кабінеті, пояснення дій лікаря починає сприйматись усвідомлено.

Цей період є сприятливим для формування у маленьких пацієнтів звички дбайливо і уважно ставитись до свого стоматологічного здоров'я. Особливості соціальної ситуації розвитку дошкільнят виражаються в характерних для них видах діяльності, передусім у сюжетно-рольовій грі, яка створює сприятливі умови для проведення прийому.

Характеризуючи гру дошкільнят, слід відмітити передусім її рольовий характер. Якщо в ранньому дитинстві центральним моментом гри було оволодіння предметами та способами дій з ними, то тепер на перший план виходить людина, її дії, стани та стосунки з іншими людьми.

Оскільки рольова гра існує лише в соціальному середовищі, то дитина вчиться гратись під прямим чи опосередкованим впливом дорослих, що свідчить про соціально обумовлений характер рольової гри.

Мотиви гри лежать у самому її змісті. Виконувани в ній дії самі по собі цікаві дитині, зумовлені її безпосередніми спонуканнями, потребами та інтересами. Дитину цікавить не стільки результат, скільки сам процес гри. Разом з тим в грі є активне прагнення до певної мети, оперування предметами, спілкування та стосунки з іншими людьми. Це і зумовлює результативність гри, яка виражається передусім не в матеріальних продуктах, а в тих пізнавальних, емоційних та інших надбаннях, що складаються в дитини в ході ігрової діяльності.

Гра дошкільнят є засобом відображення навколишньої дійсності, способом освоїти діяльність та взаємостосунки дорослих, по-іншому недоступні для дитини.

Зміст ігрових дій визначається тими практичними завданнями, що їх розв'язують люди для досягнення певної мети. При цьому іграшки та інші різноманітні предмети заміщують ті об'єкти, що використовуються в практичних діях дорослого.

Гра завжди будується відповідно до певних правил. Характерна для неї умовність (перейменування використовуваних предметів, що мають замінювати інші тощо) не є обов'язковою для виникнення сюжетно-рольової гри, а з'являється в процесі її здійснення. Сама уява дитини дошкільного віку розвивається шляхом ігрової діяльності і є важливим компонентом психічного акту перейменування предметів під час гри [1,4].

Мислення стає образно-мовним, тобто таким, що спирається на образи, уяви і здійснюється за допомогою слів. Все це є свідчення того, що мислення набуває певної самостійності, поступово відділяється від практичних дій, у які воно було вплетене раніше, стає розумовою дією, спрямованою на розв'язання пізнавальної розумової задачі [4, 6].

Отже, цей віковий період є сприятливим для побудови цікавої сюжетно-рольової гри на прийомі у лікаря-стоматолога, де останній відповідно до клінічної ситуації в ігровій формі знайомить дитину з можливим розвитком ситуації під час їх взаємодії. Дитячому лікарю-стоматологу важливо завчасно підготуватись до прийому: продумати правила гри, ролі, додаткові персонажі («Каріозний монстр», «Злий мікроб») підібрати необхідний ігровий матеріал, що задовольнить дитину і не заважатимуть лікувальному процесу.

Орієнтованість поведінки дошкільника на дорослого зумовлює розвиток її довільності, оскільки тепер постійно зіштовхуються як мінімум два бажання: зробити щось безпосередньо («як хочеться») та діяти відповідно до вимог дорослого («за зразком»). З'являється новий тип поведінки, який можна назвати особистісним [3,4, 5].

Чим старшими стають діти, тим рідше у їх поведінці афектні дії, і тим легше вони справляються з виконанням необхідних для досягнення мети дій всупереч обставинам.

Із дорослішанням, характерною є схильність дитини до самоутвердження спочатку в очах дорослих, а потім і у власних очах.

Найважливішим наслідком психічного розвитку дитини є формування психологічної готовності до шкільного навчання. По суті, її становлення свідчить про завершення періоду дошкільного дитинства. В складному комплексі якостей, з яких складається така готовність, можна виділити мотиваційний, розумовий та емоційно-вольовий компоненти [2,3,4].

Більшість дітей наприкінці дошкільного віку прагне стати школярами, пов'язуючи це бажання передусім із зовнішніми ознаками зміни свого соціального статусу (портфель, форма, власне робоче місце, нові взаємини з людьми тощо) [1,4].

Однак, справжня мотиваційна готовність зумовлюється пізнавальною спрямованістю дошкільника, яка розвивається на основі властивої дітям допитливості, набираючи характерних рис перших пізнавальних інтересів (прагнення пізнати те нове, що несе в собі школа, бажання опанувати грамоту, читання та ін.).

Стоматологічний кабінет в цьому віці для дитини буде виглядати по іншому. Дитина не буде цікавитись тільки іграшками в ньому, а лікар повинен бути готовий дати зрозумілу відповідь на запитання, зацікавлюючи школяра процесом своєї роботи та процесом лікування.

Якщо ж така пізнавальна активність не сфор-

мована, то тоді дітей приваблюють різноманітні сторонні мотиви, пов'язані з сприйманням стоматологічного кабінету, як місця для розваг.

Прийом у лікаря-стоматолога має бути джерелом позитивних емоцій для молодшого школяра, що допоможе здійснювати лікування. Важливо, щоб ці позитивні емоції пов'язувались із самою лікувальною діяльністю, її процесом та першими результатами.

Так, у першокласників ще зберігаються притаманні дошкільному віку особливості мислення: у них домінує мимовільна пам'ять, внаслідок чого запам'ятовується не те, що потрібно, а те, що цікаве; специфіка уваги робить можливим продуктивне виконання певної роботи не більше 10 - 15 хвилин; особливості мислення зумовлюють прагнення вивчати все передусім в наочно-образному та наочно-дієвому аспектах тощо.

Оцінка діяльності дитини сприймається як оцінка особистості, в силу чого негативні оцінки спричиняють тривожність, стан дискомфорту, апатії [4, 5,6]. Тому лікар-стоматолог повинен бути обережний у діалозі з дитиною. Поведінка в цьому віці ще нестійка, залежить від емоційного стану дитини, що істотно ускладнює як стосунки з лікарем, так і взаємини з батьками. Мета лікаря досягається набагато успішніше при ігровій мотивації дитини. Все це має враховуватись при організації лікувальної роботи дітей шестирічного віку. Включення дітей цього віку в лікувальний процес вимагає ігрових методів, а жорсткі умови формалізованого лікування є абсолютно недопустимими.

У віці 7 - 11 років дитина починає розуміти, що вона є індивідуальністю, яка має свої права та обов'язки. Самосвідомість дитини інтенсивно розвивається, наповнюючись новими ціннісними орієнтаціями за рахунок соціального впливу на неї [3,4]. Прагнення самоствердитись стимулює дитину до поведінки, яку схвалюватимуть дорослі. Визнання серед близьких, однолітків та вчителів спонукає дитину до розвитку цілеспрямованості, навичок самоконтролю і самооцінки [2,4,6]. Дитячому лікарю-стоматологу необхідно під час своєї роботи сформулювати орієнтацію на стоматологічну культуру, здоровий спосіб життя та важливості проведення своєчасного лікування. Дитині можна наводити позитивні приклади поведінки її товаришів, приклади героїв із книжок та фільмів.

У ранньому підлітковому віці (від 10 до 14 років) центральними питаннями є питання незалежності й усвідомлення себе, зацікавленість до власного тіла та до однолітків, їхніх цінностей і моделей поведінки, зменшується інтерес до світу дорослих. Власні цінності протиставляються цінностям родини. Підліток у цьому віці занурений у себе, зростає кількість конфліктів з приводу школи, роботи вдома, вибору друзів [2,6]. У підлітка з'являється прагнення бути в групі, з'являються «герої», підлітку стає притаманний его-

центризм. Лікар-стоматолог повинен бути готовий до проявів негативізму, тактовно до них відноситись.

Особливе значення у розвитку самосвідомості підлітка має формування власного «образу фізичного Я» - уявлення про свій тілесний образ, порівняння та оцінювання себе з точки зору еталона «мужності» або «жіночності». Цей образ є основою різноманітних захоплень дітей. Надмірна увага до «образу фізичного Я» у самосвідомості підлітка є тимчасовим, однак природним, суб'єктивно-значущим явищем [1,3,4]. Знаючи це, дорослі, в тому числі і лікар-стоматолог, повинні уникати нетактовних, іронічних оцінок його зовнішності. Адже будь-яка негативна публічна характеристика його дорослим може спричинити важкі психічні травми, наслідки яких нерідко проявляться через багато років. Тому лікар-стоматолог під час стоматологічного прийому повинен встановити з підлітком щирі, довірливі стосунки, допомогти усвідомити, що його розуміють, поділяють його переживання, цінують і поважають таким, яким він є. Ця прихильність стоматолога знімає напругу в міжособистісних стосунках та допоможе подолати замкнутість підлітка у власному внутрішньому світі.

Таким чином, завданням дитячого стоматолога є створення максимально комфортних умов для маленьких пацієнтів у стоматологічному кабінеті, де вони мають можливість побавитися іграшками та отримати приємні подарунки за тер-

піння і мужність. Саме тому, в процесі лікування важливим етапом є проведення психологічної підготовки для дитини до лікувального процесу у формі гри або бесіди.

Література

1. Савчин М.В. Вікова психологія [навчальний посібник]. / М.В.Савчин, Л.П.Василенко. – К.: «Академвидав», 2006. – 360 с.
2. Крайг Г. Психология развития, 9-е изд. / Г.Крайг, Д.Бокум. – СПб: Питер, 2005. – 940с.
3. Абрамова Г.С. Возрастная психология [учебное пособие для вузов]. / Г.С. Абрамова. – М.: Академический Проект, 2010. – 623с.
4. Кулагина И.Ю. Возрастная психология: Развитие человека от рождения до поздней зрелости [учебное пособие для вузов]. / И.Ю. Кулагина, В.Н. Колюцкий. – М.: Юрайт, 2011. – 464 с.
5. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество / В.С. Мухина. – М.: Академия, 2010. – 452 с.
6. Обухова Л.Ф. Возрастная психология / Л.Ф. Обухова. – М.: Россия, 2011. – 414 с.

References

1. Savchin M.V. Vikova psihologija [navchal'nij posibnik]. / M.V.Savchin, L.P.Vasilenko. – K.: «Akademvidav», 2006. – 360 s.
2. Krajg G. Psihologija razvitija, 9-e izd. / G.Krajg, D.Bokum. – SPb: Piter, 2005. – 940s.
3. Abramova G.S. Vozrastnaja psihologija [uchebnoe posobie dlja vuzov]. / G.S. Abramova. – M.: Akademicheskij Proekt, 2010. – 623s.
4. Kulagina I.Ju. Vozrastnaja psihologija: Razvitie cheloveka ot rozhdenija do pozdnej zrelosti [uchebnoe posobie dlja vuzov]. / I.Ju. Kulagina, V.N. Koljuckij. – M.: Jurajt, 2011. – 464 s.
5. Muhina V.S. Vozrastnaja psihologija: fenomenologija razvitija, detstvo, otrochestvo / V.S. Muhina. – M.: Akademija, 2010. – 452 s.
6. Obuhova L.F. Vozrastnaja psihologija / L.F. Obuhova. – M.: Rossija, 2011. – 414 s.

Реферат

ВОЗРАСТНЫЕ ПЕРИОДЫ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА И ИХ УЧЕТ ВО ВРЕМЯ ПРИЕМА У ДЕТСКОГО СТОМАТОЛОГА

Полищук Т.В., Шешукова О.В., Труфанова В.П.

Ключевые слова: стоматолог, ребенок, психология развития, возрастные периоды развития.

Развитие психики ребенка – это сложный процесс созревания и развития психических функций и личности, который происходит под влиянием ряда факторов - наследственно-биологических и специальных (воспитание, обучение, влияние окружающей среды). В течение жизни ребенка его психика находится в процессе непрерывного развития, протекает не всегда равномерно (скачкообразно): периоды медленного, постепенного созревания сменяются периодами бурного развития. Каждый возрастной период характеризуется рядом анатомо-физиологических и психологических особенностей ребенка, появлением новых социальных потребностей и определенным характером взаимоотношений его с окружающей средой.

Начало развития личности начинается на этапе раннего детства (от 1 до 3 лет). Данная возрастная категория детей еще не в состоянии самостоятельно удовлетворять свои жизненные потребности, а, значит, общение со взрослым является необходимым условием обеспечения ее жизни. Детей данного возраста во время приема стоит заинтересовывать различными видами манипулятивной деятельности и предметными действиями. Существенную роль в развитии психики играет овладение ребенком прямохождением, что делает его общение с окружающим миром более самостоятельным, расширяет круг вещей, которые становятся объектами познания, развивает способность ориентироваться в пространстве и манипулировать самыми разнообразными предметами. Общение с ребенком в стоматологическом кабинете должно строиться на основе игры, привлекая внимание игрушками, короткометражным мультфильмом, даже яркой одеждой.

Психологические особенности развития личности ребенка дошкольного возраста (от 3 - 6 лет) характеризуется возникновением новой социальной ситуации развития ребенка. У него уже появляется круг элементарных обязанностей, меняются взаимоотношения с взрослыми, приобретая новые формы, при которых совместные действия постепенно замещаются самостоятельным выполнением указаний. Впервые становится возможным начать систематическое обучение алгоритму поведения ребенка в стоматологическом кабинете, потому что объяснение действий врача начинает восприниматься осознанно. Этот период благоприятен для формирования у маленьких пациентов привычки бережно и внимательно относиться к своему здоровью, стоматологической культуре. Особенности

социальной ситуации развития дошкольников выражаются в характерных для них видах деятельности, прежде всего в сюжетно-ролевой игре, которая создает благоприятные условия для проведения приема.

В возрасте 7 - 11 лет ребенок начинает понимать, что он является индивидуальностью, которая имеет свои права и обязанности. Самосознание ребенка интенсивно развивается, наполняясь новыми ценностными ориентациями за счет социального воздействия на нее. Стремление самоутвердиться стимулирует ребенка к поведению, которое одобряют взрослые. Признание среди близких, сверстников и учителей побуждает ребенка к развитию целеустремленности, навыков самоконтроля и самооценки. Детскому врачу-стоматологу необходимо во время своей работы сформировать ориентацию на стоматологическую культуру, здоровый образ жизни и важность проведения своевременного лечения.

В раннем подростковом возрасте (от 10 до 14 лет) центральными вопросами являются вопросы независимости и осознания себя, интерес к собственному телу и к сверстникам, их ценностей и моделей поведения, уменьшается интерес к миру взрослых. Собственные ценности противопоставляются ценностям семьи. Подросток в этом возрасте погружен в себя, растет число конфликтов по поводу школы, работы дома, выбора друзей. У подростка появляется стремление быть в группе, появляются «герои», подростку становится присущ эгоцентризм. Врач должен быть готов к проявлениям негативизма, тактично к нему относиться.

Summary

AGE PERIODS IN DEVELOPMENT OF CHILD'S PERSONALITY AND THEIR SIGNIFICANCE AT PEDIATRIC DENTIST

Polishchuk T.V., Sheshukova O.V., Trufanova V.P.

Key words: dentist, child, mental development, age periods.

The development of the child's mentality is quite complicated process of the maturation and development of psychic functions and individuality that are influenced by a number of factors including heredity, biological features and social environment (personal development, education). During the child's life, his / her mentality develops and this process develops equally: there are periods of slow and gradual maturation, which give ways to the periods of rapid development. Every age period is characterized by anatomical, psychological and mental peculiarities typical of the children, the presence of new social needs and his / her relations with the environment.

The development of child's personality starts in the early childhood (from 1 to 3 years). This age category can not satisfy its own need, thus the communication with adults is of vital importance. Children of this age brought to the dentist's office can be interested in different types of the manipulative techniques and actions. The bipedal locomotion plays key role in the mental development, it makes child's communication more independent, widens the borders of surrounding world, develops the ability to orient in the space and manipulate with different things. The communication with the child at the dentist's office must be based on the play, so toys, short cartoons and even bright medical clothes may be helpful.

Psychological peculiarities in the development of preschool child's personality (from 3 to 6 years) are characterized by new social conditions. By this period of the development a child has had a range of elementary duties, he or she has also changed relations with adults, and children are able to do some things independently by following the recommendations. It is a good time to initiate systematic education on oral care, behavior at the dentist's office, and doctor's explanation is understood by the child consciously. This period is advantageous for imparting oral care habits. Peculiarities of social environment of preschool children are characterized by such types of activity as socio-dramatic plays, which create advantageous factors for dental visits.

At the age of 7-11 years old the child begins to be aware of his/ her individuality and has own rights and duties. The self-consciousness develops rapidly including new valuable orientations influenced by society. The tendency of self-affirmation promotes the child to the behavior, which is approved by adults. Recognition of relatives, age mates and teachers gives rise a child to develop firmness of purpose, self-control and self-estimation. It is necessary for a pedodontist to create an orientation on dental culture, healthy life style and an importance of regular dentist's visits.

During the early adolescence (from 10 to 14 years) the central issues are independence and self-comprehension, increasing interest to own body and age mates, their values and behavior models, the interest to adults' world decreases. Own values may oppose to family ones. So health care workers should be ready to face negative attitude from teenagers and be able to settle the problems tactfully.